

Кривицький Юрій Віталійович,
завідувач кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

«ВУЗЬКИЙ КОРИДОР» ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ: БАЛАНС ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА СУСПІЛЬНОЇ СПРОМОЖНОСТІ

Сучасний етап суспільного розвитку позначений інтенсивними трансформаційними процесами, що охоплюють політичну, правову, безпекову, цифрову та соціально-гуманітарну сфери. За таких умов проблема правової реформи набуває виняткового значення, оскільки саме у праві концентруються, оформлюються та інституціоналізуються стратегічні напрями суспільних змін. Водночас ефективність істотних правових перетворень визначається не лише змістом нормативних новацій, а й тим, у якому соціально-інституційному середовищі вони здійснюються, яким є співвідношення державної влади та суспільства, чи спроможні вони взаємно обмежувати, коригувати й підтримувати одне одного. У цьому зв'язку особливої важливості набуває осмислення правової реформи крізь призму концепту «вузького коридору», відповідно до якого свобода можлива лише там, де сильна держава врівноважується сильним, мобілізованим і спроможним суспільством [1, с. 14, 52].

Правову реформу доцільно розглядати не ізольовано, а в ширшому поняттєво-категоріальному ряді загальнотеоретичного правознавства, до якого входять правовий розвиток, правові зміни, правова еволюція, правова революція, правовий прогрес, правова трансформація, правова модернізація, правова політика, правова наступність, правова традиція та ін. Уже сам цей ряд свідчить, що правова реформа є не випадковим чи суто технічним явищем, а одним із ключових способів динаміки правової реальності. Вона не охоплює всього простору правових змін і не може ототожнюватися ні з правовим розвитком, ні з трансформацією, ні з модернізацією. Саме тому принципового значення набуває встановлення її співвідношення із суміжними поняттями [2, с. 91].

У цьому аспекті показовою є позиція, згідно з якою реформа відрізняється від інновації масштабістю, глибиною, системністю та характером перетворювального ефекту. Якщо інновація являє собою локальне, одноразове покращення, пов'язане з підвищенням

адаптаційних можливостей суспільного організму, то реформа є спрямованою, радикальною, фронтальною та комплексною перебудовою, що передбачає зміну порядку сутнісного функціонування відповідної соціальної структури. Такий підхід дає підстави розглядати правову реформу не як просте вдосконалення окремих елементів механізму правового регулювання, а як особливу форму глибинного правового розвитку, що охоплює не лише норми, а й принципи, інститути, зв'язки, механізми реалізації та способи взаємодії права з державою і суспільством.

Не менш важливим є розмежування правової реформи і правової трансформації. Трансформація є значно ширшим поняттям, що фіксує сам факт і процес змін, але не визначає ані їх напрямку, ані ціннісного змісту. Вона може охоплювати як прогресивні, так і регресивні зрушення, відображати загальну мінливість правової та соціальної реальності. Натомість правова реформа є більш визначеним, предметно окресленим і цілеспрямованим способом змін, орієнтованим на досягнення певного нормативно та соціально бажаного результату. Саме тому реформа не поглинає трансформацію, а постає одним із основних шляхів її здійснення у правовій площині [3, с. 35, 37].

Подібним чином слід вибудовувати співвідношення правової реформи з правовою модернізацією. Якщо модернізація переважно акцентує на оновленні, осучасненні та вдосконаленні суспільних і правових інститутів, то реформа виражає не лише зміст бажаного оновлення, а й організований, структурований спосіб його досягнення. Інакше кажучи, модернізація частіше фіксує цільовий стан або ціннісну спрямованість змін, натомість реформа визначає механізм, інструмент і форму їх практичної реалізації. Саме тому взаємозв'язок між модернізацією, трансформацією та реформою цілком обґрунтовано описується через формулу «мета – шлях»: трансформація й модернізація виражають вектор або тип змін, натомість реформа виступає основним шляхом досягнення відповідного результату [4, с. 49].

Ще один важливий зріз – співвідношення реформи з еволюцією та революцією. Правова еволюція відображає безперервність, поступовість і послідовність правового розвитку в природно-історичному руслі, натомість правова революція асоціюється з інтенсивним, різким і нерідко ризикованим типом змін. На цьому тлі правова реформа постає як більш бажана, передбачувана й контрольована форма правового прогресу, здатна поєднати необхідну глибину змін із їх послідовністю, інституційною впорядкованістю та

правовими межами. Тим самим вона виявляється не просто однією з форм руху права, а саме тією формою, яка дає змогу поєднати зміну та стабільність, оновлення й правопорядок, динаміку та нормативну визначеність [5, с. 258].

Отже, правова реформа є багатоаспектним явищем. Вона, з одного боку, є формою правового розвитку і правового прогресу, а з іншого – способом нормативного й інституційного опосередкування суспільних трансформацій. Її завдання полягає не лише в оновленні правового масиву, а й у створенні більш досконалого, збалансованого та функціонально спроможного об'єктивного права, здатного відповідати на виклики суспільних змін. Саме на цьому етапі концепт «вузького коридору» дає можливість перевести аналіз із суто категоріального рівня на рівень соціально-інституційних умов здійснення правової реформи.

Зокрема, Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон виходять із того, що свобода не виникає ні за умов деспотичної всесильності держави, ні за умов бездержавного хаосу. Вона потребує одночасної наявності двох чинників: сильної держави, здатної забезпечити правопорядок, виконання законів і надання суспільних послуг, та сильного мобілізованого суспільства, здатного контролювати державу і не дозволяти їй перетворюватися на інструмент гноблення. Саме між цими двома крайнощами – гнітом надмірно сильної держави та насильством бездержав'я – пролягає «вузький коридор» свободи. При цьому йдеться не про статичний стан, а про тривалий і складний процес взаємного врівноваження, щоденної боротьби й одночасно співпраці держави та суспільства [1, с. 47].

Для правової реформи це має принципове значення. Якщо в суспільстві відсутня належна інституційна спроможність, якщо громадянське середовище не здатне виробляти запит на зміни, контролювати владу, підтримувати правопорядок і включатися у правотворчі та правореалізаційні процеси, то реформа втрачає соціальну опору. У такому разі навіть змістово якісні правові зміни ризикують залишитися формальними або не дістати реального втілення. Натомість за умов надмірної концентрації державної влади реформа легко перетворюється на інструмент самообґрунтування й легітимації вже ухвалених владних рішень. У першому випадку маємо дефіцит суспільної спроможності, у другому – дефіцит стримувань для влади. Обидві крайності однаково руйнівні для правової реформи. Саме тому правову реформу можна визначити як один з інструментів входження та руху в межах «вузького коридору». Її функція полягає не лише в

тому, щоб змінити право, а й у тому, щоб допомогти сформувати та підтримувати такий порядок взаємодії держави і суспільства, за якого влада не є безконтрольною, а суспільство – безсилим. Правова реформа в цьому сенсі має не лише нормативно-оновлювальне, а й інституційно-балансуюче призначення. Вона повинна одночасно зміцнювати державну спроможність там, де держава виявляється слабкою щодо виконання своїх базових функцій, і запроваджувати механізми стримування, підконтрольності, підзвітності та участі там, де існує ризик надмірної концентрації влади.

У цьому вимірі можна виокремити кілька функцій правової реформи. По-перше, інструментальну – через реформу створюються, змінюються або системно упорядковуються правові норми, інститути та процедури. По-друге, легітимацийну – правова реформа надає нормативного оформлення суспільно значущим змінам, переводячи їх із площини політичних намірів у площину правового порядку. По-третє, гарантійну – саме через реформу створюються умови для реального забезпечення прав і свобод людини, передбачуваності правового регулювання та стабільності правового режиму. По-четверте, комунікативно-узгоджувальну – реформа покликана бути не одностороннім волевиявленням держави, а формою узгодження інтересів держави, суспільства, різних соціальних груп та інституційних акторів. У цьому й полягає її особлива роль у забезпеченні балансу державної влади та суспільної спроможності.

Важливим є й те, що в концепції Д. Аджемоглу і Дж. Робінсона свобода мислиться не як одномоментно дарований стан, а як результат тривалого проходження коридором, у межах якого держава й еліти «вчаться жити в кайданах», накладених суспільством, а суспільство – співіснувати, співпрацювати й контролювати владу, не руйнуючи самих підвалин державності. Це дозволяє зробити ще один важливий висновок для теми правової реформи: вона не може бути адекватно осмислена як разова кампанія чи сукупність ситуативних змін. За своєю природою вона є процесом, а не одномоментним актом; послідовністю взаємопов'язаних правових і інституційних кроків, спрямованих на формування такого правопорядку, у якому сила держави поєднується з її обмеженістю правом і суспільним контролем.

Звідси випливає, що одним із критеріїв результативності правової реформи має бути не лише обсяг зміненого правового матеріалу і навіть не лише інституційне оновлення, а й насамперед те, чи сприяє вона формуванню більш збалансованої моделі взаємодії держави і суспільства. Якщо внаслідок реформи посилюється лише владний центр без розширення механізмів підконтрольності, участі,

правових гарантій і суспільного впливу, то така реформа відхиляється від «коридору» в бік деспотичного Левіафана. Якщо ж під гаслами свободи та демократизації руйнується інституційна здатність держави забезпечувати законність, порядок і виконання рішень, то суспільство опиняється по інший бік коридору – у зоні безсилля влади й нестабільності. Правова реформа має бути спрямована на уникнення обох крайнощів.

Отже, правова реформа в сучасних трансформаційних умовах має розглядатися як складне багатовимірне явище, що поєднує риси форми правового прогресу, механізму суспільних змін і способу інституційного врівноваження держави та суспільства. Вона не зводиться ні до вдосконалення законодавства, ні до окремих інновацій, ні до абстрактної модернізації, а становить цілеспрямований, системний і глибинний процес правового оновлення. Осмислення її крізь призму концепту «вузького коридору» дозволяє точніше визначити умови її ефективності: сильна, але обмежена правом і суспільством держава; спроможне, мобілізоване і включене у правові процеси суспільство; наявність механізмів взаємного стримування, співпраці та контролю. Саме за таких умов правова реформа здатна виконати своє справжнє призначення – бути не формальною зміною правової матерії, а засобом встановлення та підтримання такого правопорядку, у якому свобода набуває інституційно гарантованого характеру.

Список використаних джерел

1. Аджемоглу Д., Робінсон Д. Вузький коридор. Держави, суспільства і доля свободи / пер. з англ. Г. Шпак. 5-те вид. Київ : Наш Формат, 2025. 624 с.
2. Кривицький Ю. В. Правова реформа як різновид суспільної реформи: концептуальні та теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2025. № 108. С. 80–93. DOI <https://doi.org/10.32782/apdr.v108.2025.10>
3. Кравченко С. О. Державно-управлінські реформи: теоретико-методологічне обґрунтування та напрями впровадження : монографія. Київ : НАДУ, 2008. 296 с.
4. Орзіх М. Конституційна модернізація та реформування: методологія співвідношення та науково-прикладне значення. *Право України*. 2012. № 8. С. 43–49.
5. Малишев Б. В. Правова система (телеологічний вимір) : монографія. Київ : Дакор, 2012. 364 с.